

Magyar–német (TKA–DAAD) kutatócsere projekt

Záró beszámoló

A projekt adatai:

Nyilvántartási szám: 65126

Projektcím: Kommunikáció és tudásátadás középkori kolostori hálózatokban

Magyar projektvezető neve: Klaniczay Gábor

Magyar intézmény neve: Közép-európai Egyetem, Középkortudományi Tanszék

Német projektvezető neve: Gert Melville

Német intézmény neve: FOVOG Technische Universität Dresden

Támogatási időszak: 2015–2016

A projektidőszakban elvégzett munka összefoglalása (max. 2 oldal)

A tárgyévben folytatott közös kutatási program keretében a szerzetesi élet két alapelemét vizsgáltuk meg egy összehasonlító elemzés keretében. A „kommunikáció“ és a szerzetesi közösségek között létrejött „hálózat“ (network) a kolostori kultúra kezdeteitől fogva, már a későantikvitásban is, fontos megjelenési formája volt a szerzetesi élet vallásos életmodelljének (vita religiosa). Ugyanakkor a kolostori élet ezen vonatkozásai mindeddig nem kaptak kellő figyelmet a korábbi kutatásokban. A kutatás szempontjából nagyon fontosnak bizonyult az a korábbi munkatalálkozókon megfogalmazott megállapítás, amely szerint az Európa minden területén megjelenő kolostorok és az ezeket összekapcsoló hálózat alapvetően járult hozzá annak az európai elképzelésnek a kialakulásához, amely szerint a kolostorok és a szerzetesi kultúra Európát mintegy kommunikációs egységként kezelte, jóval azelőtt, hogy ez az elképzelés a politikai egység szintjén megszületett volna. A középkori szerzetesekben – részben földi "hontalanságuk" okán – kialakult az a képesség, hogy Európa minden területén közösségeket tudtak létrehozni, sőt, gyakran átlépték annak határait is. A szerzeteseknek, mivel nem voltak saját földi javaik (viszont a szerzetesi közösségnek igen), a középkor bizonyos korszakaiban nagyfokú mobilitással rendelkeztek. A lakosság túlnyomó többségével ellentétben akár lehetséges volt az állandó mobilitás is, így ha a szerzetesi közösség vagy más egyházi intézmény küldetésében valamilyen akár távoli helyre jutottak el, lehetséges volt, hogy saját életformájának vezérgondolatait és szimbolikus értékrendszerét átültessék erre a kiválasztott helyre. A kutatás második évének vizsgálatait elsősorban erre a kapcsolatrendszerre fókuszáltak.

Az európai kutatási helyzet ugyanakkor azt is indokoltá tette, hogy a német–magyar kutatási együttműködés keretében ezen kérdések vizsgálatára ismételten európai kitekintésben és átfogó keretben kerüljön sor. Így a második évben a kutatási program célja az volt, hogy ezekből feltevésekből kiindulva a kommunikációs folyamatok tartalmi, anyagi (materiális) és technikai vonatkozásait vizsgáljuk meg kiválasztott kérdéskörök alapján. Ez utóbbiak keretében arra is lehetőség volt, hogy a szerzetesi kultúra ilyen általános kérdéseit a hagyományosan a latin kereszténységre koncentrázó kutatások mellett más egyházakra és vallásokra is kiterjesszük (keleti kereszténység: Bizánc, szír, stb.; buddhizmus). Ez alapján összesen négy speciális munkatalálkozóra került sor a két év alatt, és a program egészére kidolgozott munkaterv szerint a négy fő kérdéskör közül. Ezek tematikus kutatási egységeket is jelentettek, és a 3. és 4. kérdéskört dolgoztuk ki a második évben. A program keretében megvalósult munkatalálkozók tematikája:

1. Kommunikáció tényezői, médiumai és technikái (FOVOG Drezda) 2015
2. A tudás átadása I: A tudásátadás konkrét formái (CEU Budapest) 2015
3. A tudás átadása II: Az ideálok (FOVOG Drezda) 2016
4. A tudás átadása III: A példaszerű és a szerzetesi élet mintamodelljei (CEU, Budapest) 2016

Ezeket a kutatási területeket a projektben résztvevő kutatók egyéni kutatásaikban egyrészt az egyes megjelenési formák szempontjából, másrészt a különböző közvetlen kifejezési formák kapcsán vizsgálták meg. A munkatalálkozók hangsúlyos szereppel bíró összehasonlító vizsgálat elemeinek (diakrón és szinkrón) összekapcsolása viszont lehetőséget nyújtott arra, hogy először egyrészt a kommunikációs hálózatok létrejöttét és megerősödését kutassuk, majd ugyanezen kommunikáció tartalmát majd pedig magát a tudásátadást elemezzük. Mindezt két, Drezdában, valamint Budapesten tartott több napos workshop keretében valósítottuk meg, az alább témákban és résztvevőkkel:

A 2016-ban megvalósult munkatalálkozók (a 2015-ös munkatalálkozók részletes programját tartalmazta az első év után leadott jelentés):

Wissenstransfer II: Az Ideálok (2016 május – Drezda)

FOVOG résztvevők: Prof. Dr. Gert Melville; Alexander Haß (MA diák); Kai Hering PhD diák; James Hooper PhD diák; Dawa Tsering Lama PhD diák; Edgar Leitan PhD; Sebastian Mickisch PhD; Nicholas Youmans PhD

CEU résztvevők: Dr. Laszlovszky József; Dr. Szakács Béla Zsolt; Dr. Cristian Gaspar; Dr. Sággy Marianne; Konrád Eszter PhD diák; Andra Juganaru PhD diák; Vargha Mária PhD.

A munkatalálkozók összehasonlító vizsgálatait kiegészítették olyan kutatások is, ahol doktoranduszok egy-egy specifikus témakör vagy esemény kapcsán végeztek intenzív szakirodalmi kutatást. Például:

Ferenczi László (CEU, PhD hallgató): A ciszterci gazdálkodás és a tudásátadás formái a szerzetesrend hierarchikus rendjében

Stephen Pow (CEU, PhD hallgató): A közép-európai tatárjárások megjelenése a nyugati szerzetesi emlékezetben

Az "ideálokkal" kapcsolatos munkamegbeszélésben a szerzetesi élet alapjaival foglalkoztunk: a normákkal és az értékekkel. Kettős célunk volt: egyrészt a szerzetesi életformák, s a vele kapcsolatos normák és értékek kommunikálhatóságára kérdeztünk rá. Másrészt arról volt szó, hogy a cserefolyamatok milyen speciális tartalmakat közvetítettek, melyet diakronikus és szinkronikus vetületben vizsgáltunk. A kolostori életforma minden kultúrában szigorú regulához kötődik. Itt a regula követésének gyakorlata mindig egy általános rendszerré összeálló normákkal és értékekkel kapcsolódik össze. A szabályok gyakran transzcendens legitimációra is támaszkodnak, és ez egyféle karizmatikus keretet, megerősítést ad nekik. Ebből a nézőpontból érdekes volt megvizsgálni, hogyan versengtek egymással a különböző vallási életformák, milyen csere figyelhető meg köztük. Ilyen vonatkozásban a munkamegbeszélés külön foglalkozott az egyes szerzetesrendek közötti különbségekkel, valamint a szentkultusznak ebben betöltött szerepével. A kolostori életformák egymás közti kommunikációjának vizsgálata a projekt egyik központi témája, amit szélesebb összehasonlító perspektívába helyeztünk.

Wissenstransfer III: A példaszertű (2016 november – Budapest)

FOVOG résztvevők: Prof. Dr. Gert Melville; Dr. Katrin Rösler; Dr. Mirko Breitenstein; Edgar Leitan PhD hallgató; Marcus Handke PhD hallgató; Stephanie Righetti–Templer PhD hallgató; Philipp Stöver – MA hallgató

CEU résztvevők: Dr. Klaniczay Gábor; Dr. Laszlovszky József; Dr. Nemerkenyi Előd; Dr. Gecser Ottó; Konrád Eszter PhD hallgató; Karen Stark PhD hallgató; Dane Miller MA hallgató; Pető Zsuzsa PhD hallgató; Ines Ivić PhD hallgató

A szentség minden vallásban példaszertű és egyben abszolút érték. Ebből kiindulva ebben a kategóriában lehetett logikusan egybekapcsolni a korábbi munkamegbeszélések megfigyeléseit. A kereszténységben mind a hagyományos szerzetesrendek, mind a kolduló rendek mindehhez kitűnő anyagot adnak. E rendek a szentkultusz területén valamennyien érvényesítették a maguk saját kiválasztási szempontjait, és mindenekelőtt a saját szentjeik kultuszát próbálták előmozdítani. Ezek a kultuszok azután a kolostorok meghatározott csoportjain, networkjein keresztül terjedtek tovább. Ezt szolgálta az ereklye-kultusz (és az ereklyék megosztása, átvitele – translációja), valamint bizonyos védőszentek, egyes lokális patrocíniumok terjedése. Saját rendi kultuszaik mellett e rendek felkarolták királyi és nemesi patrónusaik dinasztikus kultuszait is. E kultuszok rendeken belüli, és rendek által előmozdított terjedésével eddig viszonylag keveset foglalkozott a kutatás. A novemberi workshop folyamán megvitattuk, hogyan lettek e monasztikus hálózatokon belül terjedő kultuszok kultúrahordozó, intézményépítő tényezők. Rákérdeztünk a terjedés és átvétel konkrét hordozóira is, az ereklye-adományozás, transláció, a liturgikus rendszerek, a szentképek és egyéb kultikus tárgyak, a legendák és kódexek terjedésére és cseréjére.

A. A közös projekt eredményei (max. 2 oldal)

A szerzetesi életforma (vita religiosa) kutatása, örvendetes módon új lendületet kapott a középkortudományon belül az elmúlt években, és ennek eredményeképpen a kolostorok és a rendek mint az egyik legfontosabb kutatási téma jelent meg. A projekt egyik legfontosabb eredménye, hogy az ezekhez kapcsolódó történeti folyamatok sokszínűsége is megjelenítésre került, és mindazok a későbbi jelenségek is, amelyek még a modern világra is hatást gyakorolnak. A kutatás egyértelművé tette, hogy a középkorból eredeztethető újítások között tarthatjuk számon azokat a kommunikációs struktúrákat is, amelyek mind a kolostori életformán belül, mind pedig a kolostorok közötti kapcsolattartásban fejlődtek ki és maradtak fenn. A modern szerzetesrendi kutatás egyik célkitűzése az, hogy ezeknek a különböző formáit kutassa, figyelembe véve azt is, hogy az ilyen kutatásokra a jelen program mindkét résztvevő kutató partnere már jelentős hatást gyakorolt. Ennek megfelelően a korábban az egyes rendek vonatkozásában vagy bizonyos területeken megfigyelt jelenségeket a projekt tágabb összehasonlító keretbe helyezte, és felvázolta a különböző szerzetesi tradíciók és rendek között fennálló hasonlóságokat és különbségeket.

A szerzetesi élet összehasonlító vizsgálata – abban a vonatkozásban, hogy milyen kommunikációs struktúrákat alkalmaztak, illetve, hogy a kolostori életben milyen intézményesült mechanizmusokat kell figyelembe vennünk – mindezek alapján különösen aktuálisnak tekinthető. A közös kutatás egyértelművé tette, hogy a szerzetesi életforma egy olyan különböző intézményekből összekapcsolódó életmodellt jelenített meg, amelynek vizsgálata alapvetően járulhat hozzá az emberi szocializációs folyamatok legfontosabb vonásainak megértéséhez. Különösen azért, mert ahogy a jelen kutatási program egyik alaptézise is utal erre, ezek a formák különböző idő periódusokban és különféle kultúrákban is jelen voltak. A kutatásban résztvevők eredményei szerint, a programban vizsgálandó kutatási problémák elemzése alapvetően új vonásait tárta fel a kommunikációs struktúráknak. Egyrészt a latin keresztény kultúrkörön kívül eső kutatási területek bevonása e kérdés kultúrákon átívelő jellegének vizsgálatát is eredményezte. Másrészt az ehhez hasonló, még a vallási kereteken is túllépő vizsgálatok, amelyek a kolostorokon belüli és az azok közötti kommunikációt elemezték, mindeddig hiányoztak a kutatásból. Éppen ezért a jelen kutatási program, mind a történeti vonatkozások kapcsán, mind pedig a különösen hiányzó vallásszociológiai vizsgálatok szempontjából, fontos eredményeket hozott. Elsősorban azért, mert a szerzetesi életformára úgy tekintett, mint kultúrákon átívelő, azokat összekapcsoló jelenségre, és amelynek jellegzetes kommunikációs gyakorlata és struktúrái alapvetően hozzájárulnak a vita religiosa ilyen aspektusainak megértéséhez. A projekt másik fontos eredménye az volt, hogy a szerzetesi szabályozott életforma különböző elemeinek megértéséhez olyan új módszereket is bevontunk a kutatásba, amelyek ennek a kérdésnek más vonatkozásait tárhatják fel. Így például hasznosítottuk a „hálózati kutatások” (CEU Center for Network Studies) módszereivel létrehozott eredményeket, ugyanúgy, mint a térinformatika (GIS) által nyújtott lehetőségeket (szerzetesi térhasználat). Hasonlóképpen a

társadalomtudományok keretében kifejlesztett új megközelítési módok, mint például a FOVOG vizsgálataiban széles körben alkalmazott és továbbfejlesztett „intézményi mechanizmusok elmélete és elemzése” (TAIM) koncepció is segítséget nyújtott ahhoz, hogy a programot a középkorkutatás és a szerzetesrendi vizsgálatok keretein is túllépve értelmezhesük. Összefoglalóan megállapíthatjuk, hogy a kutatási program túllépve az eddigi eredményeken sokkal szélesebb körben tárta fel a szerzetesi kommunikáció és tudás átadás kereteit, mint azt az eddigi kisebb területekre és jelenség körre koncentrált vizsgálatok. Emellett, a tudásátadás és kommunikáció jól meghatározott jelenségcsoportjaihoz új módszertani, kutatási szempontrendszerrel társítottunk, amely segítségével hasonló vizsgálatok még nagyobb körben végezhetőek el, és ezzel megteremtettük egy európai tudományos együttműködés lehetőségét ezen a területen. A projekt közös, és mindkét intézmény kutatásaira kiható eredményei mellett fontos említeni, hogy különösen a doktoranduszok esetében döntő lökést adtak a munkatalálkozók és az egyéni kutatói kiutazások a disszertációk elkészítéséhez, és az azokon is túlnyúló önálló kutatási témákhoz. Több olyan terület is volt, amelyek ilyen vonatkozásban is fontos új eredményeket hoztak:

- A szerzetesi életideál átadásának formái a regulák mellett, illetve azokkal párhuzamosan
- A szerzetesi közösségek és szerzetesrendek átalakulási folyamatai és ezek kapcsolata a kommunikáció és a tudásátadás különböző szintjein
- A szerzetesi térhasználat kommunikációja és ennek szerepe a kolostori modellek elterjedésében
- A kolostori gazdálkodás szintjeinek és speciális formáinak megjelenése a szerzetesi közösségek közötti kommunikációban és tudásátadásban
- Egyes szentek kultuszának rendi és szerzetesi megjelenése, a kultuszok monasztikus és világi terjedésének kapcsolatrendszerre
- A tudásátadás hagyományos (szóbeli, írásbeli) és komplex formáinak szerepe az egyes kommunikációs helyzetekben
- A modern kutatási koncepciók és elképzelések átalakulása a kommunikációs rendszerek vizsgálata kapcsán
- Új módszertani megközelítések az összehasonlító szerzetesrendi kutatásban és ezek alkalmazhatósága a kommunikáció és tudásátadás vizsgálatában (térinformatika, network studies, cognitive science, TAIM, stb.)

B. Az együttműködés további szempontjai: (max. 3 oldal)

1. Mennyiben alapulnak a projekt elért eredményei a német–magyar együttműködésen?

A projekt eredményei minden tekintetben a két intézmény együttműködésén alapult és az egyéni kutatások mellett a munkatalálkozók keretein belül fogalmazódtak meg. A projekt kezdetekor a két együttműködő intézmény már rendelkezett előzetes eredményekkel a kolostori kommunikáció és tudásátadás területén, de ez általában egy-egy területre vonatkozott csak. Míg a FOVOG főként a kommunikáció hagyományos formái és a szerzetesi életideálok vonatkozásában publikált már eredményeket, addig a CEU-n folyó kutatások elsősorban a tudásátadás formáira és a kérdéskörhöz szorosan kapcsolódó szentkultusz vonatkozásában voltak fontosak. Ugyanígy a német partnerintézmény módszertani szempontból főként a középkori írott források tekintetében mutatott fel már fontos eredményeket, a CEU Középkortudományi tanszéke viszont hagyományosan sokat foglalkozik az anyagi kultúra és a képi ábrázolások megfelelő kérdéseivel. Így a program eredményeként egy része egyértelműen ahhoz kapcsolható, hogy a különböző forráscsoportok és módszerek összekapcsolására került sor az összehasonlító vizsgálatokban. Emellett fontos volt az is, hogy mindkét intézmény ki tudta tágítani a vizsgálatok kereteit saját kutatásaik alapján. A FOVOG-ban egyrészt a szerzetesi életrend és életideálok általános vizsgálata jelentette ezt, ahol a nyugati keresztény tradíciók mellett más vallások ilyen jellegű alapeszméinek a vizsgálatát is elvégzik. A CEU-s kutatók és hallgatók ugyanakkor elsősorban a későantik, bizánci és keleti keresztény (szír, indiai, stb.) szerzetesi tradíciók vizsgálatával járultak hozzá a kutatási keretek bővítéséhez. Módszertani szempontból a német intézmény a szervezet- és intézménytörténet és működésmechanizmusok módszertanát illesztette be a közöskutatásba, míg a magyar partner intézmény a tájrégészet, térinformatika és a hálózatkutatás eszközeivel bővítette a szerzetesi kommunikáció vizsgálatának eszköztárát.

Az együttműködés keretében és az eredmények szempontjából különösen hasznosnak bizonyult, hogy az egyes kérdéskörök vizsgálatában is kiegészültek a vizsgálati szempontok és az eredmények. Ezen területek közül az alábbiakat érdemes megemlíteni:

- A szerzetesi közösségeket támogató világi és egyházi személyek és szervezetek szerepe a kolostori kommunikációban
- A szentekhez kapcsolható ereklyék szerepe a szerzetesi kommunikációban
- A szerzetesi építészet kommunikációs rendszere és a tudásátadás formái az épületek szerkezeti és térszervezési kérdései kapcsán
- A kolostorok közötti kommunikáció hatása a szerzetesi történetírásra és könyvkultúrára

2. Hogyan befolyásolta a támogatás a projekt előmenetelét?

A projekt támogatása messzemenően elősegítette az együttműködést és a közös eredmények kidolgozását. Mivel a két intézmény már korábban is felmutatott fontos eredményeket a téma kutatásában és egyes kérdések kapcsán kutatók együttműködésére is sor került, a legfontosabb az volt, hogy a kutatók, doktoranduszok és hallgatók kiutazásának támogatásával ezek a kapcsolatok rendszeressé és nagyobb kört elérővé váljanak. Ezt tette lehetővé az egyéni kutatások és a munkatalálkozók kombinációja. A program támogatása lehetővé tette azt is, hogy ezeket úgy szervezzük meg, hogy a doktoranduszok és hallgatók kiutazása, amely hosszabb kutató időszakot jelentett jórészt egybe essen az oktatók és kutatók rövid kutatási kiutazásával, és ezekhez szerveztük hozzá a tematikus munkatalálkozókat. Így az új kutatási eredmények azonnal megjelenhettek az együttműködő tudományos intézmények workshopjain és visszacsatolást jelentettek főként a fiatal kutatóknak. Összefoglalóan megállapíthatjuk, hogy a DAAD-MÖB támogatás nélkül nem lett volna lehetőség ilyen szintű eredmények elérésére és a támogatott mobilitás adta meg azt a keretet, amivel az egyéni vizsgálatok egy önálló, európai kitekintésben is fontos együttessé álltak össze.

3. Hogyan csatlakozott a második évi munka az első év eredményeihez?

A kutatási projekt eredeti tervei szerint a kiutazásokat és a munkatalálkozókat négy tematikus egységbe szerveztük. Ez tette lehetővé, hogy a projekt elején kitűzött tudományos célokat elérjük. A négy munkatalálkozó ennek megfelelően valósult meg. A kiutazások támogatása emellett azt is lehetővé tette, hogy az első két munkatalálkozó eredményei alapján további részkérdéseket fogalmazzunk meg, amelyeket a kutatás második évében ki tudunk dolgozni. Ilyen módon a második év kutatásai és különösen a két workshop a tematikus kérdések mellett arra is lehetőséget adott, hogy kitérjünk a vizsgálat kereteit. Míg a 2016-ban Drezdában tartott workshop az elméleti kérdések egyik csoportjának összefoglalását nyújtotta, és ezt egészítette ki számos részterület eredményével, addig a második év budapesti találkozója összefoglalását adta a módszertani lehetőségeknek és ezzel elindított egy olyan további szervező munkát, amelynek keretében még nagyobb, európai szintre szeretnénk kiterjeszteni az együttműködést. Ugyancsak fontos megemlíteni, hogy az első évben felmutatott eredmények alapján olyan doktoranduszok is részt vettek ezekben a workshopokban, akiknek az új kutatási eredményei éppen az összehasonlító vizsgálatok új keretei miatt kerülhettek be a programba.

4. Milyen szempontból volt jelentős a projekt a fiatal kutatók tapasztalatszerzése, szakmai fejlődése szempontjából?

A program kidolgozásánál alapvető szempont volt a fiatal kutatók tapasztalatszerzése. Az összes hosszabb kutatási időszak a doktoranduszokhoz és fiatal kutatókhoz kapcsolódott. A tapasztalatszerzés szempontjából kiemelendő, hogy mindkét intézmény

folyamatos konzultációs lehetőséget nyújtott a kiutazóknak, és ebben az intézményekben tartózkodó vendégkutatók is részt vettek. Emellett a workshopok összekapcsolása a fiatal kutatók kiutazásával minden tekintetben sikeres modellnek bizonyult, mivel azonnal be tudtak számolni eredményeikről, sőt a workshopon megfogalmazott javaslatok még kutatási kérdésfeltevésüket is befolyásolhatta. Ugyancsak fontosnak bizonyult, hogy a programban résztvevő fiatal kutatók nem csupán a témájukhoz közvetlenül kapcsolódó témákban vettek részt a workshopokban, hanem a többi munkatalálkozóba is bekapcsolódtak. Így sikerült több kérdés kapcsán valóban interdiszciplináris összehasonlító munkát végezni, úgy, hogy kisebb kutatócsoportok is körvonalazódtak egyes kérdéskörök kapcsán, ami biztosíthatja a munkakapcsolat fennmaradását a program befejezése után is.

5. Sorolja fel azokat a hazai vagy külföldi tudományos közleményeket és publikációkat, amelyek az együttműködés eredményeként jelentek meg!

Az egész kutatási program eredményeként létrejövő tudományos következtetéseket nemzetközi (peer-review) folyóiratokban kívánjuk közzétenni. Az egyes munkatalálkozók anyagát folyamatosan hozzáférhetővé tesszük egy on-line elérhetőségi helyen, www.vita-religiosa.de, amely széleskörű hozzáférést biztosít az anyagokhoz. Ezek mellett az összefoglaló kutatási eredményeket közöljük a *Revue Mabillon* folyóiratban, amely a rendtörténet világszerte elismert nemzetközi fóruma. Ugyancsak közléseket kívánunk elhelyezni magyar történeti folyóiratokban is. Az eredmények végső összefoglalását a nemzetközileg ugyancsak elismert „Vita regularis“ illetve CEU *Medievalia* sorozatban kívánjuk közzétenni. Egyes, a kutatáshoz kapcsolódó résztanulmányok már eddig is megjelentek. (ezek listája felkerül az említett honlapra).

6. Milyen akadályokat vagy problémákat érzékelt a projekt végrehajtása során?

A kutatási program során különösebb akadályokat vagy problémákat nem érzékeltünk. Az első évben a magyar támogató intézmény átszervezése miatt a projekt kiutazásai némi késéssel indultak el, de ettől függetlenül az együttműködés megindult. Ezt követően semmilyen lényegi fennakadás nem volt a kutatásban. Mind a magyar és a német támogató szervezet, valamint a német partnerintézmény maximálisan együttműködve és flexibilisen vett részt a program megvalósításában. Sem a kiutazások szervezésében, sem a munkatalálkozók megvalósításában nem jelentkezett fennakadás.

7. Mi a legjelentősebb szakmai eredmény, amit kiemelne a projektegyüttműködés kapcsán?

A kutatási program során a szerzetesi kommunikáció és tudásátadás olyan sok formáját és területét tártuk fel, amennyit eddig nem mutatott fel a nemzetközi kutatás. Különösen fontos, hogy számos új módszert alkalmaztunk ezek vizsgálatára, és először sikerült a szerzetesi hálózatok sokszintű bemutatása interdiszciplináris módszertannal. Ennek eredményeképpen, a kutatási program egyik közvetlen eredményeképpen, egy új

nemzetközi kutatási projekt és szakmai fórum is létre fog jönni, amely ezen projekt eredményeire is épül. Az új program első szakmai találkozására már sor is került Drezdában, amelyen a magyar felet a kutatási projekt magyar vezetője képviselte. Ezt követően pedig sor került a német partner szervezésében egy nemzetközi doktorandusz konferenciára is, ahol több a jelen programban résztvevő doktori hallgató képviselte a magyar partnerintézményt.

8. Van-e olyan javaslat, amivel módosítaná a pályázati felhívás és végrehajtás szempontjait a jövőre nézve?

Véleményünk szerint a program kitűnően szolgálja a német magyar tudományos együttműködést. Mind a kiírás, mind a lebonyolítás áttekinthető és messzemenően támogatja a kutatást.

Kelt: 2016. december 14.

Aláírás

Dr. Klaniczay Gábor